

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Franzstadti Demokritus

(Részletek)

„Láttatnak a dolgok nagy részint
kicsinyeknek, de nagyobbakról
való elmélkedésre adhatnak okot.”

Hermányi Dienes József

AZ EMBER IS LŐ¹

Szüllő Géza, a felvidéki magyarság talán legtehetősebb politikusa az első bécsi döntés, Dél-Szlovénia visszatérése után többször utalt rá, hogy révbe kormányozta a hajót, politikai pályáját befejezettek tekinti – nem tudta, hogy milyen feladatok, szerepek várnak még rá. A második világháború éveiben több rövid cikket írt, főképp a Pesti Hírlapba, de a Magyar Nemzetbe is, amelyekben ifjúkorát és történelmi személyiségekkel kapcsolatos emlékeit idézte föl, kimondottan azzal a céllal, hogy az új nemzedékkel megértesse egy sokat cseplőt korszak szellemét, társadalmi szokásait. Megírta például, hogy Magyarországon a fogalom szaktudományos értelmében sohasem volt feudalizmus, hogy a katolikus Néppárt nem azért alakult meg, hogy megállítsa az időt, hanem például azért, mert vezetői meg akarták óvni Magyarországot attól, hogy a manchesterizmus vakvágányára fusson: borítékolható volt, hogy a nemzetközi versenyben alulmarad. S még sok egyéb apróságot, amit jobb esetben a történettudomány is újra fölfedezett – ötven év múlva. Továbbá képtelenségnek tartotta az osztály nélküli társadalmat, hiszen a társadalom éppen rétegződés folytán jön létre. Hiszen az arisztokrácia, a „magas dzsentri” és a fertálymágnások „klasszisa” között is éles volt a különbség.

Halász Gábor 1941-ben adta ki Justh Zsigmond naplóját, ami alkalmat adott Szüllőnek arra, hogy az író – neki persze Zsiga – kifinomult alakját is föl idézze. A származására és lelkére egyaránt „nemes” Justh alkata és művészete szerinte ebben a könyvben jobban érvényesül, mint a regényeiben. Az új generációk számára különösen tanulságos, amit a világvárossá váló Budapestről ír. Mindazonáltal az író habitusát sohasem érezhetik azok, akik nincsenek tisztában a régi felföldi vármegyék életével, különösen Justh osztályos társaiéval. Nem értheti meg Justhot, aki nem tudja, hogy Turócból

származott, olyan világból, amelyben a két stavnyicskai egybeépített kastély úrnői, a Révay nők négyesfogaton hajtottak át egymáshoz.

Volt, aki ezt a szokást a fővárosban is életben tartotta. Cziráky országbíró (itt nyilván Cziráky János grófra, a főrendiház másodelnökére, tárnokmesterre, a magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjára gondol Szüllő – az országbírói címet nem fogadta el, noha akár családi örökségnek is tekinthette volna; már az apja is országbíró volt) a későbbi (és mai) Kossuth utca sarkán álló palotájából szintén így vitette át magát a Ferenciek terére, a Magyar Királyi Kúriába, amelynek az elnöke volt. Ezen akkor nem ütközött meg senki. Mindazonáltal az új közlekedési rend és szokások kialakulatlansága folytán számos csetepaté tört ki a fővárosban lovasok és gyalogosok között.

Szüllő mindig igyekezett több oldalról látni, láttatni a történéseket, személyiségeket, folyamatokat. Cikkéből kiderül: azt, hogy a magyar „lovas nemzet”, nem elavult közhelynek gondolta, hanem olyan ténynek, amelynek még az ő korában is voltak következményei. A lovas nemzetek lenézték a gyalogosokat, ami átszármazott a modern társadalomra, ahogy azt például a huszároknak a bakákkal szemben való fölényes föllépése is bizonyítja.

Ennek kapcsán idéz Szüllő egy alkalmi, a társadalmi különbségeket is fölillantó pengeváltást a századforduló előtti idők Budapestjéről:

A lovas:

– Az egyik őszám Mohácsnál esett el!

A gyalogos:

– Tudom. Tomori alól lőtték ki.

SZOLIDARITÁS

1944 júniusának első napjaiban vitték el a mezőkeresztési és környékbeli zsidókat, a szakirodalom szerint a miskolci gyűjtőtáborba. Elszállítá-

suk napján a gettóként szolgáló, már néptelen fatelepen apám egy elhullajtott sárga csillagot talált, és kitűzte a mellére. A 13. évében járt akkor.

Nem kérdeztem meg tőle, mit kerest aznap a fatelepen. Valószínűleg a barátját, Klein Tibort, a görbe lábú újságkihordót. Nagybátyám most megerősítette, hogy Klein „Csibunak” a megelőző napokban apám meg ő viszonzszolgálatot végeztek; a gettósításig ő vitte nekik az újságot, a telepre – arra már nem emlékszik, ki kellett-e cselezniük az őrséget, vagy átengedték őket – ők szállították neki a híreket. Barátságuk alapja a futballrajongás volt.

Bár mellékszál, bizonyára nem érdektelen: Klein „Csibu” a nyilasoknak drukolt. Nyilván nem az antiszemita, hanem az „osztályharcos” programjuk miatt. Komolyan vette Szálasiék szociális követeléseit, és valószínűleg nem appercipálta, hogy azoknak, ha beteljesülnek, ő maga nem tartozik majd a kedvezményezettjei közé. Klein Tibor nevét nemrég kerestem Ráv Slomo Paszternák *Miskolc és környéke mártírkönyve* főcímű munkájának a mezőkeresztési deportáltak névsorát tartalmazó listájában. Megtaláltam, a 220. oldalon.

Apám vagy már ott, vagy hazafelé ballagva persze rögtön csendőrkézzre került – vagy a németek kezébe, ez már kideríthetetlen. Úgy rémlik, Wehrmacht-katonák is voltak akkor Mezőkeresztesen, a deportálásban segédkező csendőrök pedig nem helyiek voltak. (A keresztési csendőroros alig négy főből állt, a főrendezők esetleg attól is tarthatnak, hogy ezek négyen esetleg nincsenek eléggé el- lenséges viszonyban a helyi zsidókkal. Űgyük azelőtt kevés lehetett egymással.)

Akár így, akár úgy, világos volt, hogy a Dávidcsillagot viselő gyerekek, akármint maradt is el a csoportjától, a miskolci gettóban a helye. Gyorsan el kell vinni a többiek után!

Tudott apám magyarul, jobban, mint én, s amennyit kellett, németül is beszélt. Mindkét nyelven kifejthette azonosságát; persze egy szavát sem hitték el. Isteni szerencse, hogy az egyházközség gondnoka – talán Fekete László, Fekete Gyulának, az írónak, úgy tudom, a nagybátyja – éppen akkor éppen arra járt. Fekete kurátor mentette meg apámat fogvatartóitól; nagy nehezen megértette velük, hogy a gyerek nem zsidó, hanem a református nagytiszteletű úr fia.

Miért vagyok biztos abban, hogy mindez így történt, nem pedig utólagos konfabuláció?

Többek között azért, mert apám nem volt hajlandó azt állítani: a sárga csillagot szolidaritásból tűzte volna föl.

Amikor először szóba került, gyerekkoromban, ezt mondta: „Mert érdekesnek találtam.”

Évtizedekkel később reménykedve rákérdeztem, biztos-e, hogy nem azonosulni akart-e – önkéntelenül bár – az üldözöttekkel. Akkor is nagyjából ezt mondta: „Érdekesnek találtam.”

Nem tudhatta, hogy Klein Tiborékat hová és miért viszik el; azt sem, hogy a több száz személyből csak néhány ér majd haza. Tehát hogy halálraítéltekkel vállalhatja az azonosulást.

Azonban az, hogy egy kiskamasz, aki (református lelkészgyerek és debreceni kollégista lévén) az Ószövetség ígéinek közegében nő föl, és – bár a lehetséges következményekkel nem számolva – szándékosan vállalja az egész község, hivatalok és hatóságok előtt a kiszolgáltatottakkal és megbélyegzettekkel való hasonlóságot – nem lehet pusztán véletlen.

Tudatos vagy latens: mégis szolidaritás.

KATONATISZTLÍRA

A Zách utcai laktanya alakulóterén tettem katonai esküt többszázadmagammal 1982 tavaszán, az erről szóló dokumentumot a körletben írtuk alá. Ha valaki azzal henceg, hogy ő az ünnepi alkalom alatt végig befogta a száját, tehát soha nem kötelezte el magát a Magyar Népköztársaság élete árán való megvédelmezésére, ne higgyen neki senki. Az ünnepélyes eskütétel maga csak afféle kamuflázs; ami számít, itt is a papír volt. A szó elszáll, gondolom, azóta már az írást is kidobták a szemébe. (Tudomásom szerint a *Népköztársaságra* tett eskünk érvényes volt az utóbb kikiáltott *Köztársaságra* is. Furcsállom, hiszen e kettő nagyjából ellentétes egymással.)

A Zách utcából a Hátországvédelmi Egészségügyi Alakulatok Országos Parancsnoksága Mozgósító Törzsének a budai tiszti kórház parkjában álló egyik épületben működő alosztályához helyeztek. (A főnökség, hogy civil módra fogalmazzak, a Honvéd Központi Kórházban volt, Pesten.)

Szabó Miklós őrnagy, a budai parancsnok az első alkalommal megkérdezte, mit csináltam azelőtt. Bizonyára megmondtam, hogy nemrég még az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál dolgoztam egy rövid ideig, mindenesetre – említettem meg köteles szerénységgel – költő vagyok.

Nem kellett volna.

Szabó őrnagynak felcsillant a szeme: milyen jó, éppen közelg április 4., a felszabadulás napjának ünnepe, írhatnék egy verset erre az alkalomra, amit a két alosztály közös ünnepségén, a bugyi egészségügyi bázison mondanék el.

Azt hazudtam, hogy ehhez ihlet kellene, az meg vagy jön, vagy nem.

Sebaj – így az őrnagy (ha már a vers került

a célkeresztbe) –, akkor mondjam el másét. Keressek valami alkalomhoz illőt.

Ez elől már nem térhettem ki. Azzal nem merem előhozakodni, hogy sosem voltak színészi ambícióim. Nagy nehezen kiválasztottam „valami alkalomhoz illő”, de mondható orosz verset. Nem április 4-ről szólt ugyan; elvont, transzcendentális maszlag volt a „vörös lovasról”. Most innen nézve akár kétértelműnek is nevezhetném. Azonban hazudnék, ha azt mondanám, ezért döntöttem mellette; egyszerűen rövid volt, ritmikus, s legalábbis a magyar fordítás formailag hibátlan. Azt sem tudom fölidézni, mit gondoltam akkor pontosan április 4-éről. Részletes ismereteim nem lehettek még arról, mit műveltek a civil lakossággal Malinovszkij és Tolbuhin marsall meg Petrov hadseregtábornok katonái, de Hetei Sanyi bácsit, apám unokatestvérét, akit régiója egész férfinépevel deportáltak a Szovjetunióba, ismertem. Kálváriajárásáról jóval később maga is beszélt Sára Sándor *Csonka-Bereg* című filmjében. Rémlik, hogy Sanyi bácsi édesapja '44 őszén már túl volt a meghatározott korhatáron (a 18–50 éveseknek – egy másik verzió szerint a választóvonal 55 év volt – kellett jelentkezniük málenkij robotra), kvázi önként ment, hogy ne hagyja egyedül a fiát. Ott maradt valahol Ukrajnában.²

A vers tehát megvolt, de időszükében csak téltúl tanultam meg. Amikor mondtam a főfőnöknek, Mózes Gábor alezredesnek, hogy a biztonság kedvéért a kezemben lesz a könyv, rávágta: Nem jó! Aztán belenyugodott. Valószínűleg nem tartozott különben a legpuhább katonák közé; vagy tíz évvel korábban részt vett a vietnami békemisszióban. Ez nem volt életbiztosítás, bár úgy tudom, csak két magyar katonatiszt utazott azon a helikopteren, amit rakétával lelőttek.

Szerencsésen keveredtünk ki a slamasztikából. Utána valószínűleg egy évre megfeledeztek addig rejtett, most azonban lávaszerűen felszínre törő előadó-művészeti adottságaimról, mert a november 7-i ünnepségen való részvételt megúsztam. Aztán újra eljövendett április 4., és nekem torukomon akadt a szó, amikor az alezredes berendelt magához a Központi Kórházba, megkérdezni, milyen verset fogok elmondani. Nyilván nem határozott fellépésem, hibátlan testalkatom, férfias orgánomom tett alkalmassá erre a szerepre, inkább az, hogy a két alosztály három-négy sorkatonájából én voltam az egyetlen, aki hallott már valamit arról, hogy mi a vers. Néhány nap türelmét kértem.

Ott motoszkálhatott már bennem akkor is az azóta nagyra nőtt kisördög, mert Csoóri Sándor egyik legszebb versét, szülőföldvallomását tanultam meg április 4-ére.

Amikor legközelebb ott jártam a Központi Kórházban, az alezredes megint beintett a szobájába. (Ehhez nem kellett külön átmennem a Királyhágó utcából a Károly Róbert körútra. Sorkatonai szolgálatomból tetemes időt töltöttem az akkori Budapesti Közlekedési Vállalat 4-es viszonylatán, olykor tiltott könyveket olvasva; négy hosszabb ideig tartó, tábori kórházak fölállítását gyakoroltató, Jászberényben, Újszászon, Bugyiban és környékén tartott e. ü.-gyakorlaton kívül két-háromnaponként kellett áthordanom a postát, parancsokat az egyik alosztályról a másikra.)

– Megvan a vers?

– Jelentem, igen!

– Mi a címe?

– *Idegszálaival a szél.*

– I-deg-szá-la-i-val a szél... – fürkészte az alezredes maga elé meredve a világegyetem titkait. Rám emelte a tekintetét, s katonásabban:

– És mennyiben forradalmi ez?!

– Jelentem, inkább hazafias!

– Inkább hazafias – méltózt el. – Az is jó.

Az ünnepségen kissé feszengve vártam, mikor szólít ki a két alosztály tisztjei, polgári alkalmazottai, *kipái* (kinevezett polgári alkalmazottai, ez a sima polgárinál magasabb fokozat volt) és sorkatonái elé vallomástételre Mózes Gábor alezredes.

A katarzisz azonban elmaradt. Túl voltunk a borozáson, talán már csak mi, honvédek maradtunk ott mosogatni, amikor Mózes félrehívott, s összevont szemöldökkel megkérdezte:

– Miért nem mondtad el a verset?

– Jelentem, alezredes elvtárs nem szólított az ünnepség alatt.

– Nem? Akkor rendben van.

Nem tudom, hogy pontosan mikor kezdődött el a Csoóri Sándor elleni perzekúció. Ha nem tévedek, közvetlen, nyilvános válfaját Duray Miklós *Kutyaszorító* című, Amerikában megjelent, Magyarországra példányonként becsempészett könyvéhez írt előszava váltotta ki. A könyv más-más források szerint 1982-ben vagy 1983-ban jelent meg. Duray '83 elején éppen börtönben volt. Csoóri azonban legkésőbb a Charta 77 melletti nyilatkozat óta informálisan nem minősült kósernek.

Nota bene! Nem láttam nyomát a szakirodalomban, ezért álljon itt: 1977 végén (vagy '78 őszén?, mindenesetre borús idő volt) a magyar belügy valószínűleg máshol is felvilágosító órákat tartott a középiskolás diákoknak. Az biztos, hogy hozzánk, a budaörsi gimnáziumba beállított két jóváágású és jól csevegő, a diákság nyelvezetét ismerő fiatal rendőrtiszt civilben; legalábbis a mi osztályunknak hatásosan adták elő, hogy nálunk az országban min-

den rendben van, csak pár tucatnyi közepes képességű értelmiségi akarja visszaforgatni a történelem kerekét. Kiadtak ugyanis egy nyilatkozatot a szocializmus ellen, a cseh Charta mozgalmat támogatják benne, mindent vissza akarnak venni a néptől. Egyetlen nagy tehetség és megtévedt bárány van köztük, Kocsis Zoltán; ők sem értik, hogyan került oda, de a művész, miután felvilágosították, hogy a reakció behálózta, visszavonta az aláírását. (Ezt erősen kétfélek, Kocsis jellemével, tartásával nem fér össze. Lehet, hogy rossz hírbe akarták keverni?) Ez volt talán a korszak első ilyen típusú dokumentuma, a szellemi elit 34 tagja írta alá, de a középiskolások ezeket a neveket nemigen ismerhették, a tiszték pedig elhallgatták.³ (Én ismertem a névsort is, a szöveget is. Bementa a müncheni magyar rádió.) Olyan hatásos volt, amit vendégeink előadtak, hogy úgy éreztem, sikerült a rendszer mellé állítaniuk a diákok közül az esetlegesen megtévedteket vagy ingadozókat is. Az a lány, akibe (viszonzatlanul) szerelmes voltam, kicsit számon kérően, kicsit megbocsátóan nézett rám, hogy lám, jól rám pirított a népi demokrácia.

Visszatérve az alezredeshez: azt gyanítom, nem Csoóri Sándor volt a legkedvesebb költője. Ha tévedek, és mégis, abból sem következik, hogy a legalább másfél évtizeddel korábbi vers címe alapján azonosítani tudta volna a költőt. Továbbmegyek: arra sem vennék mérget, hogy olyan kifinomult ítézőképességgel bírt volna ideológiai kérdésekben, amellyel kikalkulálhatja: a Magyar Honvédség ünnepélyei számára Csoóri-versek nincsenek rendszerezve. Ám ki tudja, milyen fejtágítókon való részvételre ítéltettek az akkori tiszték? Akik egyébként hallgathatták a Szabad Európa Rádiót is. Hogy hirtelen amnézia lett-e úrrá Mózes Gábor alezredesen, avagy éppen ellenkezőleg, az éberség, hogy véletlenül nem szólított-e ki középre, vagy tudatosan, sosem fog kiderülni.

A rendszer fennállásának egyik biztosítéka az volt, hogy semmit nem lehetett biztosan tudni.

Most talán máshogy van. Vagy nem?

EGY TUDÓS PARTIZÁNÉRŐL

Amikor az 1980-as évek második harmadában a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesüléséhez kerültem, Bernát György volt az elnökünk. Az Egyesülés régebbi dolgozói körében, hogy eufemisztikusan fogalmazzak, nem volt népszerű ember, bár tény: ekkori funkciójából nem következett, hogy súlyos károkat tudott volna okozni a könyvszakmának. Gyanítom, korábbi évtizedekre, amikor

is az Akadémiai Kiadó és az Akadémiai Nyomda igazgatója volt, ez utóbbi nem áll. E feladatkörök betöltésére valószínűleg nem 1944 előtti gyógyszerészyakornoki, majd a háború utáni vegyészeti teljesítményei tették alkalmassá, inkább talán a Magyar–Szovjet Baráti Társaságban betöltött vezető pozíciói – ez utóbbiakra viszont nyilván partizánmúltja predesztinálta, meg az, hogy a szovjet hadsereg tagjaként vonult be a trianoni Magyarországra. (Ezeket a foglalkozási adatokat az *Új Magyar Életrajzi Lexikon*ban találtam meg róla, illetve ott ellenőriztem, amit eleve tudtam.)

A könyvesek nagy lóditónak tartották, bár az igazat megvallva, ezt rurálisabb kifejezéssel jelölték.

Úgy emlékszem, nekem 1985 tavaszáig egyszer sem kellett egy helyiségben tartózkodnom vele – esetleg a kötelező november 7-i hivatalos ünnepségeken –, akkor viszont utánamjött Lembergbe, ahol Morvay Laci bácsival magyar könyvkiállítást rendeztünk „felszabadulásunk 40. évfordulója” alkalmából (részben ürügyén: a könyvek, azok kivételével, amelyeket helyi magyar tolmácsunknak ajándékoztunk, elvileg bekerültek a város – középkori magyar nevével Ilyvó – valamelyik közgyűjteményébe). Nos, korábban tehát nemigen beszéltem vele, s kicsit tartottam is attól, hogy vagy másfél napot együtt kell töltenünk. Tudtam, szereti partizán-történetekkel traktálni társaságát; ezek közül csak a legépületesebbet hallottam másoktól – vagy talán csak nem emlékszem többre? –, ez pedig arról szólt, milyen ötletesen oldották meg tápanyagbevételüket a partizánok, amikor már semmilyen egyéb elemőzsiájuk nem volt a vadsósokán vagy mifenen kívül. Gondolom, az Alacsony- vagy a Magas-Tátrában, merthogy Bernát elvtárs a szlovák nemzeti felkelés idején ott dekkolt a hegyekben, elbeszélése szerint kétszer hasznosították a fent nevezett zöldséget: megették, aztán ujjukat ledugták a torkukon, kihányták, majd a terméket újra elfalatoztatták.

Kollégáim, akik régebben ismerték, sokat élcelődtek elnökünkön, én azonban itt is igyekeztem méltányosságot tanúsítani. Olyan, amilyen, ez már így van – gondoltam, talán mondtam is a többieknek –, de ha egyszer köztudott, hogy az ünnepelt és neves (s *Várj reám* című megzenésített verse révén nálunk is népszerűvé vált) szovjet író, maga Konsztantyin Szimonov írt novellát Bernátról mint partizánról, nem kell azzal gyanúsítanunk az öreg, hogy minden történetét az újjából szopta!

A lebergi találkozást azért elengedtem volna. Mi Laci bácsival fölépítettük a kiállítást, a hivatalos megnyitóra pedig elnökünk is megérkezett Lembergbe. (Másnap éjjel közös kupében utaztunk

haza, s nem sokkal később Zöld Feri, az Egyesülés igazgatója mesélte, hogy Bernát gyanakvóan megkérdezte tőle: Miféle ember lehet ez a Filep Tamás? Hát a családja? Képzeld, itthon a szülei kijöttek elé a pályaudvarral!

Akkori tudatom szerint életem feszültebb periódusai közé tartozott az a másfél nap, amely Bernát elvtárs közelében pergett le. Ma már derűsebb emlékeim közé számítom, hogy például az ukrán kollégákkal elfogyasztott reggelinél egy igazi partizán, a munkásmozgalom régi, rettenthetetlen és merev harcosa, Zsdanov fordítója volt a tolmácsom.

Hazaérve, a „Le az előítéletekkel!” jelszavát lobogómra tűzve fölkutattam az Egyesülés könyvraktárszerű kiállítási gyűjteményét a Szimonov-novella után. Megtaláltam! *A Magas-Tátrában*, ez volt a címe. Szépen le volt benne írva, hogy Bernát „doktor” hogyan menti meg a sebesült partizánokat, hogyan rejtegeti csapatát két hónapon át egy hegyi kunyhóban (miközben kőhajításnyira tőlük német járőrök vonulnak, s éppen rájuk vadásznak), hogyan szerez ételt (lencsét és lovat), hogyan örül gyógyszerzet fakéregből, mert egyébként nincs egyéb orvossága 15 gramm mangánnál. Hogyan amputál bicskával, ollóval, asztalosfűrészszel narkotikum nélkül, míg mind meg nem menekülnek.

Igazán derék dolog volt – gondolhattam volna.

Tudnillik ha a Szimonov-novella harmadik vagy negyedik bekezdése nem így szól:

„Szórol szóra leírtam mindazt, amit elbeszélte, és az, amit most itt olvasnak, pontos rögzítése csupán Bernát doktor elbeszélésének, amelyet 1945 februárjában hallottam a szlovákiai Krompachy faluban.”⁴

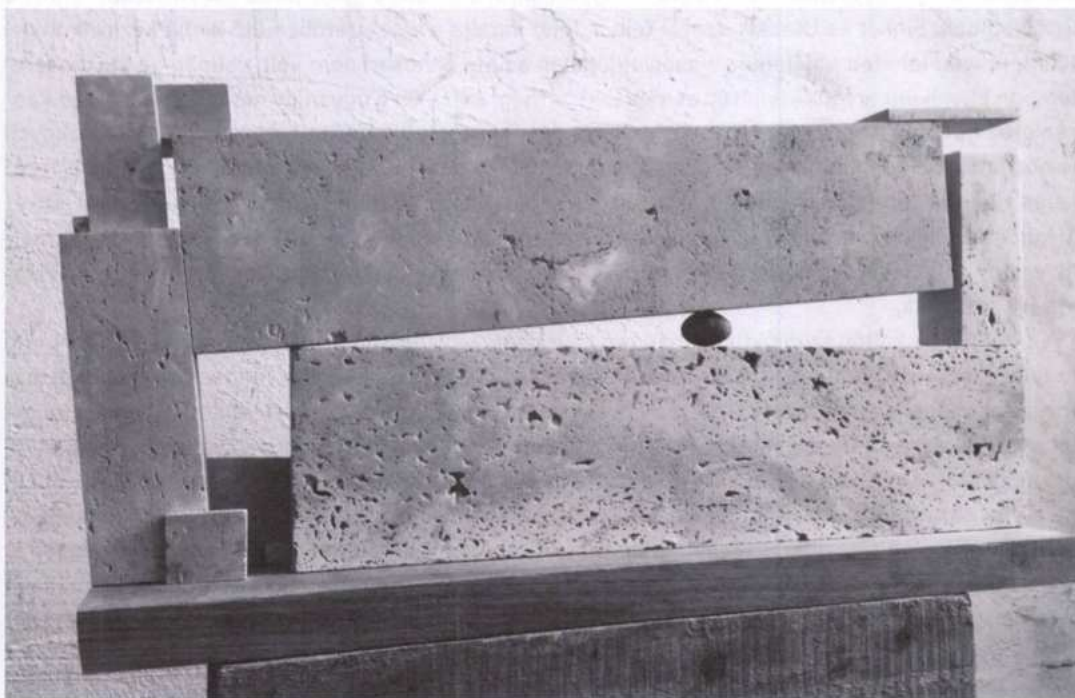
JEGYZETEK

¹ Vö.: Csurka István: *A ló is ember*, Szépirodalmi, Budapest, 1968.

² Hetei Sanyi bácsi ennyit mond apjáról a filmben: „Megállott a vonat, és beszéltek a kupéba, hogy aki beteg, menjen ki. Na, édesapámnak a testvére beteg volt, és kisegítette, hogy gyűjjön vissza énhozzám. De út vissza nem engedték, akkor én menni akartam öhozzá, akkor az orosz puskatussal mellybevágott, és én visszaestem, és az ajtót becsukták. Többé nem láttuk egymást.”

³ Bence György filozófus, Csalog Zsolt író, Csoóri Sándor költő, Dalos György író, Donáth Ferenc közgazda, Donáth Péter festőművész, Eörsi István író, Erdélyi Ágnes filozófiatörténész, Fehér Ferenc esztéta, Fodor Géza esztéta, Haraszi Miklós író, Háber Judit szociológus, Heller Ágnes filozófus, Jánossy Ferenc közgazdász, Kardos Júlia vegyész, Kis János filozófus, Kenedi János kritikus, Kocsis Zoltán zongoraművész, Ludassy Mária filozófiatörténész, Márkus György filozófus, Márkus Mária filozófus, Mészöly Miklós író, Nadas Péter író, Pap Mária nyelvész, Petri György költő, Pór Péter irodalomtörténész, Radnóti Sándor kritikus, Réz Pál irodalomtörténész, Sós Vilmos filozófus, Szabó Miklós történész, Tordai Zádor filozófus, Vajda Mihály filozófus, Várady Szabolcs költő, Vezér Erzsébet irodalomtörténész.

⁴ Brodszky Erzsébet fordítása. A településnév helyett nyilván helyesebb lett volna Korompát írni.

SZÉKÓ GÁBOR, Prés, é. n., mészkő, 61x32x15 cm